

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебашиек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:

НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:

ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРЗИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:

СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОСК'N'ROLL И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катиарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ

У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ КРОЗ ПРИЗМУ

АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиовић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ

СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:

ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ EAST-WEST STREET

ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:

ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ ПСАЛАМ 44 / 163

Драѓана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ДНЕВНИК ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЏОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Сара Николић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за романистику
Мастер академске студије

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ

Рад се бави питањем живота Јевреја током Окупације у Француској у Другом светском рату у роману *Сарин кључ* ауторке Татијане де Роне. Најпре је приказано са чим се све сусреће једна јеврејска породица, али и сви Јевреји на свакодневном нивоу – на који су начин морали да се разликују од других и због тога и страдају. Потом се разматрају ликови који су представљени као припадници јеврејске популације, као и рација *Val d'hiv*, и живот Јевреја у логору, тј. шта је оно са чим су се сусретали, на шта су били осуђени и како су се са свим носили. На крају ћемо се осврнути и на симболе који су присутни у роману, који носе неку скривену поруку, а која је у овом делу рада откривена кроз примере и објашњења.

Кључне речи: Јевреји, концентрациони логор, Сара, симбол, антисемитске мере, нацизам, Холокауст

1. Антисемитизам, Холокауст

Антисемитизам представља нетрпељивост, мржњу или предрасуде према Јеврејима као религијској групи или нацији. Јавља се још од средњег века, а врхунац је достигао средином 20. века – током геноцида над Јеврејима у Другом светском рату. Антисемитизам, или боље речено антијеврејство, не представља мржњу према свим семитским народима, већ само према једном – Јеврејима. Сматрало се да су Јевреји криви за различита злодела током историје (главни кривци за Христову смрт, измислили комунизам, у својим култовима убијају децу, итд.), те отуда њихов неповољни положај и негативна осећања усмерена ка њима.

Долазак нациста на власт, 1933. године, подстакао је, поред Немачке (тадашњег Трећег Рајха), антисемитско расположење и у другим земљама Европе, најистакнутији је пример Пољска. Вршен је притисак на Јевреје да емигрирају, разматрала се чак и могућност да се населе на Мадагаскар, одузимало им се држављанство, имовина, затварале су се границе да не би могли да емигрирају итд.

Холокауст, или Шоа како се још назива, представљају називе за државни и систематски прогон и геноцид над различитим етничким, верским и политичким групама људи током Другог светског рата од стране нацистичке Немачке и њених сарадника; они су неки од главних историјских појмова који се повезују са јеврејским народом. Као неке од првих примера антисемитских мера јављају се прогон током Кристалне ноћи и Програм еутаназije Т-4, а касније се прелази у масовне и организоване покушаје да се убије сваки могући припадник група на које су циљали нацисти. Европски Јевреји били су главне жртве Холокауста, али не и једине. Као непожељни били су означен и Роми, Пољаци, пацијенти Акције

1 nikolicsara@gmail.com

Т4, Руси, ратни заробљеници, хомосексуалци, Јеховини сведоци, црнци, политички опоненти нациста и чланови других мањих група.

Кристална ноћ, 1938. године, заправо је била званичан почетак прогона Јевреја, а најавила је и сва наредна страдања и монструозне злочине. У тој ноћи уништено је или спаљено стотине синагога, јеврејских домова, радњи, а 91 особа је убијена. Терор су спроводиле нацистичке војне снаге и цивили, док је полиција посматрала. Овај терор био је резултат вишегодишње пропаганде немачког канцелара Адолфа Хитлера који, дошавши на власт, почиње да криви Јевреје за пропаст Немачког Царства и усваја антијеврејске законе. Његовим доласком на власт мисли из 19. века о физичком уништењу Јевреја и њихове културе на територији Немачке постају стварност.

Коначно решење јеврејског питања била је још једна важна, нечувена појава у историји јеврејског народа, која нема себи равне ни у најмрачнијим раздоблима светске историје. Под овим називом позната је масовна депортација Јевреја у концентрационе логоре широм Европе у којима су погубљени. У јулу 1941. године Херман Геринг наредио је Хајдриху припрему плана за коначно решење јеврејског питања, који је он потом разрадио у ненадмашен злочин ликвидације и истребљивања јеврејског народа на подручју Европе и света. У јануару 1942. године одржана је Ванзејска конференција, којој су присуствовали представници свих нацистичких релевантних институција. Главна тема састанка била је координација планираних депортација и масовних убистава, те да за сва та планирана дешавања Хајдрих буде одговоран. Циљеви овог плана били су следећи: протеривање Јевреја са животног простора немачког народа, као и протеривање са појединих простора животних интереса немачког народа.

Читаво немачко друштво било је укључено у активности везане за геноцид – бирократе, Универзитет, компаније, фармацеутске компаније, Немачка национална банка, итд. Ниједна друштвена и верска заједница, као ни научна или професионална асоцијација у Немачкој, није показала солидарност према Јеврејима. У Француској већи део становништва изражавао је своју наклоност према овом народу. У Вишијевској Француској власти су биле спремне да задовоље захтеве нациста у погледу протеривања „туђих Јевреја”, али су се противиле када се радило о „домаћим”, односно седелачким Јеврејима (Етингер 1996 : 481).

Холокауст је оставио трајне последице. Рачуна се да је у њему страдало око шест милиона Јевреја, односно трећина укупног броја Јевреја који су пре рата живели у свету. У Источној и Средњој Европи јеврејске заједнице нису више постојале, али и демографска ситуација читаве Европе доста се изменила. Највећи број преживелих емигрирао је у Палестину, где је 1948. године створена национална јеврејска држава Израел.

Овај је догађај био, и данас је, велика инспирација бројним ауторима који у својим делима говоре о историји народа, концентрационим логорима, животу и положају Јевреја у то време и слично. Управо једно такво дело јесте *Сарин кључ*, ауторке Татјане де Роне, објављено у оригиналу на француском језику 2006. године. Ово дело у потпуности је смештено у Француској и фокусира се на хапшење и депортацију Јевреја 1942. године. Дело се састоји из две испреплетане приче – приче главне јунакиње, Саре Стражински, десетогодишње девојчице јеврејског порекла која је живела са својом породицом у Паризу током Другог светског рата и приче четрдесетпетогодишње новинарке Џулије која живи у Паризу и 2002. године истражује догађаје од пре шездесет година. Ово је прича о животу две породице, али и о једном од најмрачнијих периода у француској историји.

2. Свакодневни живот једне јеврејске породице за време окупације

Читав роман прожет је разним дешавањима са којима су се сусретали Јевреји током периода окупације. Међутим, оно што читалац прво може да запази јесте како је уопште изгледао свакодневни живот једне јеврејске породице и шта је оно на шта су били осуђени. Целокупан економски и културни живот Јевреја потпуно је парализован, готово у свим земљама које је Немачка окупирала. Сва ограничења најпре су се дешавала и односила само на Немачку, а касније су проширена и на остале земље.

Најпре је организован бојкот јеврејских трговачких предузећа и представника слободних професија. Власти су захтевале да се на сваком предузећу, чији је власник Јеврејин, то и назначи, све док на самом крају није дошло до „продаје”, како се формално називало у ствари насилно одузимање истих. „Svugdje je vidjela ploče na kojima je pisalo: ZABRANJENO ZA JEVREJE. A na vratima tvornice u kojoj je radio njezin otac, pisalo je JEVREJSKO PREDUZEĆE.” (Роне 2009: 35)

Поред тога, почели су да удаљавају јеврејске државне службенике са њихових положаја, да их уклањају из правосуђа, школа, штампе, као и свих културних и уметничких установа. Деца су искључена из школа. Јеврејске су организације распуштене, а штампана издања забрањена. Ишли су у куповину само након четири по подне, када у радњама не би ишта више остало. Морали су да се возе у последњем вагону метроа, као и да буду код куће сваке вечери пре полицијског часа и да не излазе до јутра. „Nešto ranije, na njihovim osobnim iskaznicama pisalo je Jevrejin ili Jevrejka. Zatim je postojala gomila stvari koje više nisu smjeli činiti. Igrati se na trgu. Voziti bicikl. Ići u kino. U kazalište. U restoran. Na bazen. Posuđivati knjige u knjižnici.” (Роне 2009: 35)

Немачка влада почиње да се бави и противјеврејским законодавством. Донега су два закона која су се односила на Јевреје: првим су претворени у поданике, лишене политичких права, док се други односио на забрану брака и ванбрачних веза између Јевреја и не-Јевреја. Документа Јевреја била су означена посебним жигом. Јеврејске општине бивале су у потпуности укинуте. Јевреји су морали да властима дају на увид податке о својој имовини уколико је она прелазила пет хиљада марака. Лекарима и адвокатима било је забрањено да се баве праксом. Поред тога, сваки мушки припадник ове расе, од 14 до 60 година, имао је обавезу принудног рада у трајању од две године.

Оно што је посебно интересантно и повезано са делом које је предмет овог рада била је дискриминација Јевреја у погледу имена. Свака жена јеврејског порекла морала је свом имену да дода име Сара, уколико се већ није звала тако. На тај начин власти би знале којој раси припадају и како ће их третирати. И управо главна јунакиња дела *Сарин кључ*, Сара, била је прави пример овога. Носећи ово име, представљала је симбол, односно представницу свог народа, која је са својом породицом пролазила све оно што је пролазила и свака јеврејска породица у то време. Такође, свим Јеврејима који су се налазили на окупираној територији наређено је да носе знак распознавања – нашивену шестокраку, белу или жуту, звезду која се називала Давидов штит. Звезда би морала да буде нашивена на одећи коју носе тога дана и то на видљивом месту. Сара, услед презира деце у школи и бројних ограничења, није била одушевљена идејом да мора увек да носи звезду, али, након мајчиних речи да треба да је носи са поносом, ипак престаје да се противи. Речи Сарине мајке показују нам како су у ствари Јевреји доживљавали ово обележје и како су се на неки начин тешили што морају да буду обележени.

Skinite svoje zvijezde, rekao je mladi policajac. Riješile su se odjeće koja ih je trebala štiti, a koju su rešetke potpuno rastrgale. Djevojčica je pogledala u svoja prsa. Na mjesto na kojem joj je bila sašivena zvijezda. Strgala ju je. Rachel ju je oponašala i počela noktima trgati svoju. Lako ju je iščupala. Ali djevojčicina je bila prejako sašivena. Zatim je skinula majicu i držala zvijezdu pred očima. Sašivenu malim savršenim vezovima. Sjetila se svoje majke, naglute nad ono što je šila, kako šije svaku zvijezdu strpljivo, jednu za drugom. (Роне 2009: 111)

Све наведено представља врсту етикетирања, тј. обележавања. Оваквим етикетирањем долази до искључивања свих других делова идентитета и људи добијају искључиво једну ознаку, која одлучује о томе ко су они и како ће се опходити према њима. Кроз ово дело могуће је уочити колико само етикетирање може бити лоше и колико тешке могу бити његове последице.

3. Осећања и особине

У самом делу прожимају се осећања која можемо да претпоставимо да су била присутна код сваког припадника јеврејске заједнице тада. Најпре, осећање страха, које је присутно у одређеним тренуцима живота свих ликова. Живе у страху од будућности, од онога што може да им се деси, свесни тренутне, неповољне ситуације.

Божала се. Мислила је на one разговоре, ноћна шапутанја која су њезини родитељи размjenjivali мислећи да она спава. Али она је све чула. Одсклизала би се све до врата дневне собе и скривена слушала и гледала своје родитеље кроз мали отвор у вратима. Чула је nervozni глас свoga оца. Видјела је тjeskobno лице своје мајке. Разговарали су на њиховом материнском језику који је дјевојчица разумјела иако га није добро говорила. Отac је сасвим тихо говорио да ће времена која dolaze бити тешка. Да треба бити hrabar и jako опрезан. Изговарао је чудне и непознате ријечи као logor, uhićenje и masovno uhićenje и она се питала што би све то могло значити. Њезин otac, jednako тихо би dodao да су samo мушкарци у opasnosti, да се žene и djeca немају чегa бојати и да ће се svaku večer odlaziti sakritи. (Роне 2009: 11)

Сара, иако не знајући значења речи које су родитељи изговарали, осећала је страх. Осећала га је зато што је могла да га чује у гласу својих родитеља, али и да види nelaгодност на њиховим лицима. С обзиром на то да је отац спавао у подруму сваке ноћи, још је више осећала да нешто није у реду. Страх који је осећала тада, али и касније када су ухапшени, био је огroman, „Činilo се да увлачи у себе сва пјена осећања, да ih usisava poput чудовишног vakuma” (Роне 2009: 33). Били су измучени, уморни од свега, без животне енергије. „Дјевојчица је примјетила како је blijeda. Изгledала је zaledена, ispražnjena, nesposobna да се pomakне. Дјевојчица nikada није vidјела toliko straha на њезину licu. Tada је osјetila tjeskobу od које су joj се sušila уста.” (Роне 2009: 12) Мајка, која претпоставимо до тада није говорила о својим осећањима, јер није желела да то њена деца чују и осете, сада више није могла да их скрива. Страх је био много већи од ње.

Осећај измучености и тешког живота остварује се и описом оца. Читалац може да створи слику једног мушкарца јеврејског порекла који жели да заштити своју породицу и да буде уз њих. Скрива се сваке ноћи, јер не жели да буде одведен од своје породице, што је јасно онда када се сам предаје, да би био уз своју жену и ћерку. „Мушкарac се појавио на triјему. Mršav мушкарac који је nosio zgužванu одјећу и tri дана staru bradu očју pocrvenјelih и umornih. Prošao је dvorišтем uspravно hodajuћи.” (Роне 2009: 29)

Још једно осећање које можемо да приметимо да је било општеприсутно јесте осећање мржње. Мржња према људима који им чине зло, према људима који их

издају. Мржња и разочарење у људе, којима су веровали, са којима су проводили време, а који им окрећу леђа када долазе тешки тренуци. Мржња која је произилазила из претходно поменутог страха, због одвајања породица, деце од родитеља. „Mrzila ga je svom snagom volje, kako nikada nikoga u životu nije mrzila, više nego što je mrzila onog groznog dječaka iz škole, onog Daniela koji joj je šaptao grozne stvari, poluglasno, odvratne stvari o naglasku njezinog oca i majke.” (Роне 2009: 22)

Поред ових негативних осећања дело прожима и храброст. Јевреји су у то време морали да буду храбри, хтели то или не. Иако свесни своје ситуације, ипак су морали да стисну зубе и живе као да је све у реду – да ли због деце, родитеља, бака и дека... Међутим, читајући ово дело намеће се питање – да ли је храброст увек добар и мудар избор?

Најпре, уочава се Сарина равнотежа и смиреност у страшним ситуацијама што бива приказано као један облик храбрости и зрелости, где ове особине могу бити схваћене као позитивне и олакшавајуће. Поред тога, храброст можемо приметити и код људи који су помогли Сари и њеној другарици Рахели када су побегле из логора тиме што су их примили у свој дом и сакрили их, свесни опасности свог поступка. Међутим, храбри поступци често могу бити тихи, неефикасни, а некада и деструктивни. Пример овога јесте новинарка Џулија, која упркос противљењу свога мужа одлучује да се храбро залаже за себе и своје жеље и задржава нерођено дете. Још један пример Џулијине тихе храбрости јесте њена посвећеност откривању приче породице Стражински упркос томе што зна да ће то изазвати немире у њеној широј породици. Када је реч о негативним странама храбрости, ауторка нам их показује кроз Рахелу, која најпре бива храбра и бежи из логора, али на крају је ипак проналазе нацисти. Самим тим, закључујемо да храброст нема увек добар исход. Да храброст може да буде непромишљена можемо да видимо на Сарином примеру. Сарина одлука да остави брата и закључа га, која за последицу има његову смрт, управо показује да храброст није увек прави избор, као и да није увек повезана са мудрошћу.

4. Рација Вел Д’Хив и живот у логору

Појам концентрационог логора, који је и раније поменут, назив је за заточеничке логоре нацистичке Немачке и њених савезника за време Другог светског рата. То су били казнено-радни логори, у којима су понижавани, мучени и убијани Јевреји, али и присталице радничких партија. У оваквим логорима јеврејска радна снага приморавана је на рад до смрти, где су људи умиралли најчешће услед глади, болести, исцрпљености, бруталности. Управо у овакав један логор одведена је Сара са својом породицом.²

Поред ових, овим називом обухваћени су и такозвани логори смрти у којима је убијено више хиљада људи и спроведен Холокауст. Ово су логори који су били специфично намењени убиствима – људи су затварани у гасне коморе, изгладњивани, стрељани, на њима су спровођени монструозни медицински експерименти. 1940. године нацисти су отворили логор смрти на периферији Аушвица на југу Пољске, прво за Пољаке, да би две године касније постало кључно место за истребљење Јевреја.

2 *Concentration camps, 1933–39*, доступно на: <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/concentration-camps-1933-39>>. 20. 2. 2022.

Рација *Vélodrome d'Hiver* познато је масовно хапшење Јевреја у Француској током Другог светског рата и одиграла се 16. и 17. јула 1942. године³. Ово је централни догађај дела *Сарин кључ*, јер управо он мења Сарин, али и Џулијин живот, и повезује их. Сара и њена породица у роману били су део овог страшног догађаја, када су их жандарми у току ноћи одвели на стадион *Vélodrome d'Hiver*. „Vodili su ih prema velikoj sjajnoj zgradi. Nešto je bilo na fasadi napisano ogromnim crnim slovima, ali nije uspjela pročitati što. Zatim je vidjela kako je cijela ulica puna obitelji poput njezine, koje su izlazile iz autobusa pod urlicama policije. (Роне 2009: 34) Само хапшење описано је у делу као језив догађај прожет страхом и неизвесношћу. Људи чекају у реду да буду прозвани и одведени у нешто непознато, не слутећи шта их тамо чека. Гурају се једни уз друге, услед недовољно простора и стоје на неподношљивој врућини. Чује се бука, жамор, плач и јадиковање. Услови у којима су боравили били су нехумани, нехигијенски, што се може уочити кроз Сарин опис тоалета. Третирани су као животиње, без разумевања за основне људске потребе, натерани да стид и достојанство потпуно оставе по страни.

Zajedno s ocem, pokušala je doći do toaleta na drugoj strani stadionske arene. Zaplahnuo ih je nezamisliv smrad. Bilo je premalo sanitarnih čvorova za toliki broj ljudi i vrlo brzo su postali neupotrebljivi. I djevojčica je morala čučnuti uza zid da bi se olakšala, boreći se sa nezadrživom željom da povrati, s rukom preko usta. Ljudi su pisali i nuždili gdje bi mogli na gadno tlo, posramljeni, slomljeni, sklupčani poput životinja. Vidjela je jednu staru ženu kako pokušava sačuvati nešto malo dostojanstva sakrivši se iza ogrtača svoga muža. Друга се гушила од узаа и махала главом прекривши рукама нос и уста. (Роне 2009: 41)

Гледајући сав ужас који је окружује – самоубиства, рођење мртворођенчета, срчане ударе – Сара почиње да се преиспитује. Она несвесно почиње да тражи кривца, у свом народу, али и у својим родитељима, мислећи да би боље поднела све само да су је упутили и упозорили раније. „Zašto je bilo tako strašno biti Јеврејин?” (Роне 2009: 59) Пита се зашто само њена раса има такав третман, шта у ствари значи та раса и да ли су они заслужили све што им се дешава.

Време је пролазило јакo споро, а они нису знали шта им носи наредни дан. Једини излаз из ове ситуације био је у сновима јунакиње – маштала је о неким лепим догађајима, о свом стану, својој соби, мајци која спрема вечеру певајући, брату који се игра и тати који чита мами. Осећала је чак и мирис свога дома, вошка, зачина, маштала је да су срећни.

Са овог стадиона, након неког времена, парови без деце и неожењени одвођени су у логор Дранси (Drancy), а сви остали у Питивијеу (Pithiviers) и Бон-л-Роланду (Beaune-la-Rolande) – логор у ком је Сара била. Бивали су гурнути у возове, односно прљаве сточне вагоне са кровом у којима су стајали до свог одредишта. Логори у које су одвођени били су ужасна и језива места. Мрачна место која се састоје из доста дугачких барака. Било је то место у коме нема никакве наде и којим влада страх:

Iznutra, prostor je bio oskudan. Strunjače i sijeno. Smrad i prljavština. Toaleti su se nalazili vani — bile su to jednostavne drvene daske postavljene nad rupe. Naredili su im da sjednu na te rupe u grupi i da pišaju i nužde pred svima kao životinje. То ју је озлоједило. Осјећала је да то неће моћи учинити. Не, неће моћи. Видјела је како је мајка ставила ноге са сваке стране рупе. Од срама, спустила је главу. Али и она је на крају учинила што су јој naredili, чућнула, надајући се да је nitko не гледа. (Роне 2009: 78)

3 *The Vélodrome d'Hiver (Vel d'Hiv) Roundup*, доступно на: <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-velodrome-dhiver-vel-dhiv-roundup>>. 20. 2. 2022.

Места на којима нико није марио за људске потребе ухапшених, за њихову хигијену, здравље... Глад коју су осећали била је консантна, јер су добијали недовољно хране: „Dali su im slabašnu juhu od kupusa. Bila je prozirna i puna pijeska. Nisu imali pravo ni na što drugo.” (Поне 2009: 78) Места на којима су спавали описана су као загушљива, није било ваздуха, деца су јецала у сну, а жене плакале.

Иако су породице биле заједно одвођене, по доласку у логор почиње одвајање. Најпре се мушкарци одвајају од својих жена и деце, што изазива огроман страх. Сара осећа празнину, осећа се незаштићено, размишља шта ради њен отац. Празнина коју осећа била је толика да је осећала физичку бол, бол у стомаку који се само појачавао. Међутим, још страшнији догађај у њеном животу, али и животу сваког детета у логору било је одвајање и од мајке.

Осетила је како их је полицајас насилно одвојио, чула је мајку како urla од очаја, затим је видјела како се bacila према нjoj, потргане halјине, raščупане kose, raspucalih usana, viчући име своје kћери. Pokušala ju је uhvatiti за ruku, ali су је мушкарци тако снажно odgurnuli да је pala на kolјena. Мајка се борила као divlja zvijer suprotstavivši се на trenutak једном policajcu и tada је dјевојčica ugledala ponovo своју pravу мајку, снажну и strastvenu жену којој се divila и која јој је тоliko nedostajala. (Поне 2009: 85)

Сара све време покушава себи да објасни зашто њена мајка није више иста жена, зашто у њој нема живота као раније. Те, иако је одвајање од родитеља било страшно за њу, она је ипак на неки необичан начин срећна што поново види и осећа своју мајку, жену која је јака и снажна, спремна да се бори.

Сва деца остају сама, чак и она најмлађа, која још не умеју без родитеља. „Odvukli су žene на једну stranу, а djecu на drugу. Čак су и најмлађу djecu odvojili од мајки.” (Поне 2009: 85) Деца су остала препуштена сама себи, свесна да упркос страху и тузи коју осећају, морају да се изборе за себе. Сара постаје свесна чињенице да су је сви ти догађаји ојачали и да је постала зрелија. Испрва није желела да се помири са оним што јој се дешава, па је била груба, неосетљива. Међутим, схватила је да ипак преко потребна деци око себе, па је одлучила да им колико толико олакша тиме што ће им пружити љубав која им је евидентно фалила у тим тренуцима.

Још један ужасан догађај који је пореметио Сарину свакодневницу, али и свакодневницу све остале деце у логору, било је бријање главе. Поента овог поступка огледала се у томе да сва деца изгледају исто, односно да их у потпуности лише идентитета.

Sutradan су ih jako rano пробудили. Policajci су ušli у barake и ubadali ih palicama. Najmlada djeca која су još spavala, počela су urlati. Dјевојčica је pokušavala smiritи one који су јој били најближе, али niшта се nije dalo učiniti. Nјihov је užas био prevelik. Odveli су ih у drugу baraku. Dјевојčica је uzela двоје malениh за ruku. Vidјela је да један policajac држи neki чудан predmet. Nije znala што је то. Maleni су се tresli од užasa и povlačili се. Policajci су ih привукли, а onda ih удarcima nogama gurnuli према onome који је држао predmet. Dјевојčica је užasnuta promatrala ту scenu. А затим је shvatila. Odrezat će im kosu. Da, то је то, свој djeci će обrijати glave. (Поне 2009: 94)

5. Символи

Бројни су симболи у овом роману, али ћемо у овом раду посебно посветити пажњу следећим симболима: кључ, рука, прашина.

Кључ

Симбол кључа један је од најважнијих, а можда и најважнији симбол у овом делу. У прилог томе говори и чињеница да је садржан у називу дела на енглеском језику, *Sarah's key*.

Симбол се први пут појављује када Сара закључава свог брата Мишела у тајни ормар у њиховој спаваћој соби како би га сакрила од француске полиције. Не схватајући где иде и шта се дешава, Сара се заклиње да ће се вратити по свог брата. „Vratit ću se kasnije. Обећајем ti.” (Роне 2009: 18)

Она тада ставља кључ у цеп и држи га код себе не само до краја рата већ и до краја живота. „Michel. Godine su prošle a ja još uvijek čuvam ključ. Ključ našeg skrovišta. Čuvam ga iz dana u dan i milujem ga iz dana u dan sjećajući se тебе. Sa mnom je od 16. srpnja 1942. Nitko to ne zna. Nitko ne zna za taj ključ, za тебе.” (Роне 2009: 272) Кључ представља не само Сарину дубоку љубав према брату већ и њену огромну тугу због његове смрти. У свом дневнику, бележи да је кључ једини физички подсетник који има на свог брата осим његовог гроба. Потом, кључ такође илуструје начин на који физички објекти служе као подсетник на прошлост, на историју. Управо је Џулија, када први пут види кључ, доказ за то. „Ključ je bio na stolu, nijemi svjedok prošlosti, Michelove smrti.” (Роне 2009: 275) Кључ тако показује како прошлост није уписана само на местима или у причама људи већ и у свакодневним предметима.

Осећај кривице често се у делу јавља уз овај Сарин потез, и као симбол. Сара почиње да осећа кривицу када су ухапшени и одведени и осећај је прати до краја свог живота. Иако је она закључала брата у ормар, то је ипак једна млада, наивна девојчица која није разумела шта се дешавало те ноћи када је породица одведена. Кривица коју је Сара осећала била је толико велика да она читав свој живот посвећује размишљању о прошлости, без покушаја да себе оправда или разуме. „Nosim teret tvoje smrti kao što bih nosila dijete. Nosit ću ga do своје smrti. Ponekad, želim otići. Teret tvoje smrti mi je nepodnošljiv. Kao i smrt mame i tate. [...] Ne podnosim više teret моје prošlosti.” (Роне 2009: 272) Тај је осећај толико јак да она на крају окончава свој живот. „Ona se ubila, rekao je William. Nije bila nesreća. Namjerno je udarila u stablo.” (Роне 2009: 197)

Са друге стране осећај кривице, далеко блажи, јавља се и код Џулије. Међутим, њен осећај нема везе конкретно са Сариним причом. Избегавање француског народа да признају оно што се догодило и одбијање да преузму одговорност за све те ужасне догађаје у њиховој земљи јесте оно што Џулију мучи. „Primijetila sam da tu mnogih djela nije bilo. Pitala sam se зашто. Jer nitko nije htio читати o tome? Jer to više nikoga nije занимало?” (Роне 2009: 26) „Nitko se ne sjeća дјеце 'Vél d'Hiva', znate. To više nikoga ne занима” (Роне 2009: 55).

Рука

Руке и држање представљају интимност и повезаност у *Сарином кључу*. Иако је симболика овде једноставна, ова слика указује на интензивну усамљеност и чежњу за везом коју доживљавају и Сара и Џулија. Сара се бори да преживи ужасвајуће околности Холокауста, а држање за руке са људима попут Армеле, Рахеле и њене мајке даје јој осећај солидарности и утехе. Гест пружања руке некоме говори о Сариној дубокој нади да су људи и даље добри. То се може видети у тренутку када Сара и Рахела беже. „Djevojčica mu je htjela zahvaliti за помоћ, за novac, pozdraviti га, ali Rachel ju је povukla за руку i usmjerila на put.” (Роне 2009: 105)

Држање за руке такође представља дубоку повезаност у Џулијиној причи. Најсензуалнији тренутак у роману не дешава се између Џулије и њеног мужа, Бертрана, већ између Џулије и Вилијама. На крају романа, када Џулија каже Вилијаму, Сарином сину, да је својој новој ћерки дала име по његовој мајци, и Вилијам и Џулија почињу да плачу. Џулија затвара очи и држи Вилијамову руку на свом образу. „Čvrsto sam stisla njegovu ruku u svojoj. Nisam ga više mogla gledati u oči. Zatvorila sam oči i stavila njegovu ruku na obraz. A zatim sam počela plakati zajedno s njim. Osjećala sam suze kako mi teku po njegovim prstima, ali zadržala sam njegovu ruku.” (Роне 2009: 306) Држање за руке тако постаје гест рањивости и заједничких емоција, који одражава охрабрење које се јавља услед физичког и емоционалног повезивања са другим људима.

Прашина

Прашина, као симбол, прожима цео роман. Сара и њени родитељи проводе дане у затвору на смрдљивој врућини Vel d’Hiv-a, где „сува i iritirajuća prašina” (Роне 2009: 41) прети да угуши Сару. Након што су превезене из Париза у Beaune-la-Rolande, Сара и друге јеврејске породице са њом приморани су да ходају дуго кроз прашину, док нису стигли у мали град, док су људи са стране упирали прстом и гледали их као животиње

Прашина представља угњетавање француских Јевреја током Другог светског рата. Прашина такође поприма фигуративнију конотацију, кроз Џулијину причу. Када размишља о Сариној судбини, Џулија застaje да се подсети: „Je li bila još živa? Danas bi imala sedamdeset godina. Ne, nije više mogla biti živa. Nestala je s lica zemlje zajedno sa drugom djecom Vél d’Hiva. Nikada se nije vratila iz Auschwitzta. Od nje je ostala samo šačica pepela.” (Роне 2009: 147) У том смислу, прашина симболизује постојаност историје: чак и док себе убеђује да је Сара одавно мртва, да је њено тело претворено у прах, Џулија не може а да не брине о њој и наставља да се труди да сазна њену причу. Ово значење прашине такође је повезано са начином на који прашина симболизује угњетавање француских Јевреја, пошто су нацисти гушили Јевреје у концентрационим логорима, а затим спалили њихова тела, чиме су их буквално претворили у пепео.

6. Тајна као окидач за истраживање прошлости

Читав роман обавијен је велом тајни. Главни покретач читаве приче из прошлости била је управо тајна, а само дело готово у сваком свом сегменту показује на присутност тајни у животима обе јунакиње. Откривање једне тајне, покренуло је лавину нових, које су се само низале.

Прва велика тајна била је у ствари тајна читавог француског друштва. Французи нису говорили о трагичним историјским догађајима у њиховој земљи. Правили су се да сви ти догађаји нису имали никакве везе са њима, одлучили су само да их склоне под тепих. „A od kada živim u Parizu, 25 godina, nisam počitala ni jednu rečenicu o toj temi. To je bila tajna. Nešto zakopano u prošlosti. Nešto o čemu nitko nije govorio.” (Роне 2009: 26)

Велика тајна повезује Џулијину и Сарину породицу. Тајна стана у који се усељава са породицом наводи Џулију да сазна све о Сари и да у потпуности открије њену животну причу. Након што је одлучила да се са својим супругом усели у стан његових родитеља, Џулија истражујући рацију Вел д’Хив-а, открива да је у том стану раније живела једна јеврејска породица. Само сазнање да можда

постоји повезаност са том породицом, наводи је да све више и све детаљније истражује, како би открила да ли су њене сумње оправдане. Управо ово сазнање било је нека врста покретача за откривање свих наредних тајни и оживљавање прошлости и Сарине приче.

Чак и зидови овог стана, могло би се рећи, крију тајну. Пре свега тајну о њиховом такозваном скровишту, у ком су проводили време свакодневно и који је до хапшења био место које би их увесељавало. Али ту су и оне не тако лепе тајне – о њиховом договору да брат остане баш ту, у зиду. Од тог тренутка то скровиште постаје најболније место за Сару, које ће утицати на читав ток њеног живота.

Zgrabila ga je, ali se oslobodio njezinog stiska i uvukao se u dug i dubok ormar u zidu. Tamo gdje su se obično igrali skrivača. Stalno su se tamo skrivali, zatvarali. To je bio njihov mali dom. Mama i tata su znali za skrovište, ali su se pretvarali da ne znaju. [...] U tom ormaru, čuvali su džepnu lampu, jastuke, igračke, knjige i čak i vrč za vodu, koji je mama svaki dan punila. (Роне 2009: 18)

Свој живот Сара је чувала као тајну. Њен муж и син нису знали ништа о њеном пореклу, њеној трагичној судбини, њеном брату и слично. „Nitko ne zna tko sam ja zapravo. [...] Moj suprug ne zna tko sam zapravo. Koja je moja priča. [...] Oni ne znaju ništa. Ne znaju tko sam. Nikada neće znati.” (Роне 2009: 273) Она је све крила и чувала у себи, покушавајући читавог свог живота да се претвара да је неко други и побегне од себе. Променила је државу, удала се, родила дете, али јој то ништа није било довољно – њене тајне увек су је прогониле и није могла да заборави. Све што је преживела остало је неоткривено до њене смрти.

Са друге стране, за породицу Дулијиног мужа Сара је била тајна. Мужевљева породица сведочи како је Сара открила мртво тело свог брата, али је отац њеног таста, Андре захтевао од сина, Едуара, да тај догађај прећути својој мајци. Едуар живи са овом болном тајном шездесет година, иако то уништава његов однос са оцем. Међутим, на крају романа, он открива да је његова мајка све време знала за Сару, упркос очевом инсистирању на тајности.

Mamé zna sve [...] Ona zna od početka, otkad joj je pazikuća rekla da se Sara vratila. [...] Rekla je da je to bilo strašno znati i ne moći o tome razgovarati sa svojim suprugom, a poslije sa sinom, obitelji. [...] Mamé je rekla da je bilo strašno čuvati tu tajnu, da nije prestala misliti na tu djevojčicu i da je bila sretna da je sa mnom to podijelila. Rekla je da smo s njom trebali ranije razgovarati, da smo trebali učiniti ovo što je mama napravila, da nismo trebali čekati. Trebali smo pronaći obitelj te djevojčice. Krivo je bilo skrivati sve to neizrečeno. To mi je rekla. Malo prije udara. (Роне 2009: 200)

Никада нису говорили о њој, деловало је као да су наставили да живе нормално, ни не помишљајући на њу и на тај догађај. Међутим, испоставља се ипак да, иако не говоре о својим тајнама, оне их прогоне. Да је породица отворено разговарала о Мишеловој смрти и Сарином повратку могли су да поштеде себе шездесет година емоционалног бола.

Od 1942. do svoje smrti moj otac nije nikada više izgovorio njezino ime. Sara je bila dio tajne. Tajne o kojoj nikada nije prestao misliti. Mislim da nije pretpostavljao da ja mislim do te mjere o njoj. I koliko sam patio zbog njegove šutnje. Ja sam apsolutno želio znati kako je ona, gdje je, što joj se dogodilo. Ali svaki put kada bih ga pokušao upitati, ušutkao me. Nisam podnosio ideju da se on o tome više ne brine, da je okrenuo novu stranicu u životu, da ona za njega ništa ne znači. Bilo bi se reklo da je odlučio pokopati prošlost. (Роне 2009: 177)

С обзиром на то да је роман испуњен тајнама, које подразумевају скривање, тачније прећуткивање, очекивано је да ће и тишина бити присутна у животима ликова.

Роман је испуњен различитим врстама тишине. Она никада нема јединствено значење у роману, али никада није неутрална. Иако током тишине речи изостају, ауторка жели да покаже да то није случај са емоцијама.

У Џулијиној причи тишина је показатељ статуса њених односа, односно нека врста теста. Напета тишина открива напетост у Џулијином односу са њеним мужем и његовом породицом, док са друге стране угодна тишина коју Џулија доживљава са Вилијамом један је од првих знакова да ова два лика могу имати значајнију везу. Она не разговара са Бертраном о свом истраживању, својим размишљањима, нити покушава да разговара са њим и да провери своје сумње да он још увек има контакт са својом бившом љубавницом, Амели. „Tišina se uvukla među nas poput magle koju sam mogla gotovo oprati prstima.” (Роне 2009: 119) Док са друге стране Џулија са Вилијамом доживљава неку пријатну тишину, јер осећа као да се некако познају, разумеју. Тишина, за Џулију, тако постаје спољашња манифестација њених најскривенијих емоција.

У Сариној причи тишина је веома двосмислена. Иако је увек компликована, тишина делује на три различита начина. Када Сара са осећајем збуњености и издаје посматра како њени суседи у тишини посматрају хапшење њене породице, тишина је представљена као симбол пасивности и саучесништва. Сара такође тумачи мајчино ћутање пред француском полицијом као знак беспомоћности. „Мајка није ништа рекла, užаснута. [...] Muškarac u kabanici gurnuo je majku prema vratima. Zatražio je ključeve od stana. Ona mu ih je u tišini predala.” (Роне 2009: 22) Међутим, у случају Сарине мајке, ћутање неће бити средство саучесништва, већ страха, туге и парализе због свега што се дешава њој и њеној породици.

Друга функција ћутања чин је саосећања. Чак и када се користи са добром намером, тишина и тајновитост доводе до патње у роману. Иако Андре користи ћутање (односно скрива) у покушају да заштити своју породицу од емоционалног бола, роман јасно показује да је ова употреба ћутања погрешна и на крају додатно погоршава патњу његове породице. Са друге стране, у Сариној причи ово се испољава када Сарини родитељи намерно крију од ње све оно што се дешавало, сва хапшења која су претходила њиховом. „Da su joj sve rekli, da su joj rekli sve što su znali, bi li joj sada bilo lakše?” (Роне 2009: 52) Реторичка природа овог питања указује на то да ништа није могло учинити ужас Холокауста подношљивијим или разумљивијим. Међутим, овај тренутак такође снажно имплицира да су Сарини родитељи погрешили у томе што су крили толико тога од ње и да је чување мање тајни могло некако боље припремити њихову ћерку за дане који су пред њима.

На крају, функција ћутања у Сариној причи чин је намерног отпора ауторитету. Овакву врсту ћутања најбоље је демонстрирала сама Сара, која зури у многе ауторитете без речи, нпр. у француског нацисту који јој брије главу – њеног бившег комшију. Она не користи тишину како би избегла сукоб, већ као што је већ поменуто, погледом се суочава са нацистом и његовим ауторитетом и успева да га посрами.

Иако се Сара опире на најбољи начин на који може у том тренутку, роман сугерише да је ћутање као одговор на угњетавање сигурна опција, али и она која није у потпуности искрена. Ово се најјасније види у случају жене у Вел д'Хив која роди мртворођену бебу и кука над бебом читаву ноћ. Чак и у својој тузи, ова је жена у стању да изврши неку врсту агентуре, изражавајући свој бол. Чини се да

је облик отпора ове жене моћнији од Сарине тихе форме, због чега она интернализује мржњу и постаје огорчена.

Тишина, дакле, никада није неутрална појава. Тачније, како можемо да приметимо у роману, тишина је прожета снагом, и функционише двосмислено.

7. Закључак

Роман *Сарин кључ*, иако је фиктивна прича, једно је од дела које буди свест код људи и информисе их о страшним догађајима из прошлости. Могло би се рећи да је дело од историјског значаја, које настаје као резултат истраживачког рада и ауторкине жеље да кроз брутално путовање младе јеврејске девојчице сачува страхоте рата у колективном сећању.

Сарина прича мења животе људи. Најпре, њена прича утицала је на живот друге јунакиње – Џулије. Услед истраживања о прошлости и сазнања о Сариној историји, Џулија сагледава свој живот другим очима и схвата да није срећна и да жели промену. Са друге стране, Сарина прича неминовно утиче и на сваког ко прочита роман јер стиче увид у језиве догађаје који су се догодили, не тако давно у нашој прошлости, а који утичу на нашу свест и наводе нас на размишљање о неопходности памћења.

Антисемитизам је и данас присутан у људским животима. Важно је да се и онај минимално негативан начин размишљања и доживљавања Јевреја, али и других националних мањина које су у неповољном положају, у потпуности искорени и да једног дана сви буду потпуно једнаки.

Холокауст је иза себе оставио трајне последице на читав свет. Међутим, како године пролазе увек постоји бојазан од заборављања. Из тог разлога битно је да се сваке године обележавају дани посвећени овим догађајима, као и да се схвати важност уметничких и књижевних дела који их приказују или о њима говоре. Свако од нас треба да се сети прошлости и тих немилих догађаја, да би могао боље да живи у будућности. Треба се држати онога на шта сам Холокауст, а самим тим и ово дело позивају: „Да се никад не заборави! Да се никад не понови!”

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић, Николић 2021: D. Bošković, Č. Nikolić (ured), *Jevreji, u: Srpski jezik, književnost, umetnost*, knj. II/1, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Етингер 1996: Š. Etinger *Istorija jevrejskog naroda*, Beograd: IP GINKO.
- Роне 2009: T. Rosnay, *Sarin ključ*, Zagreb: Mladinska knjiga.
- Русо 2007: H. Rousso, *Le régime de Vichy*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Русо 1987: H. Rousso, *Le syndrome de Vichy de 1944 à nos jours*, Paris: Le Seuil.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Blogspot: *Holokaust*, <<http://definicije.blogspot.com/2013/02/holokaust.html?m=1>>. 19. 2. 2022.
- United States Holocaust Memorial Museum: *The Velodrome d'Hiver (Vel d'Hiv) Roundup*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-velodrome-dhiver-vel-dhiv-roundup>>. приступано 20. 2. 2022.

United States Holocaust Memorial Museum: *Concentration camps, 1933–39*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/concentration-camps-1933-39>>. 20. 2. 2022.

JEWISH LIFE DURING THE OCCUPATION IN THE NOVEL *SARAH'S KEY* BY TATIANA DE ROSNAY

Summary

The research deals with the issue of life of Jewish people during the Occupation in France during the Second World War in the novel *Sarah's key* by Tatiana de Rosnay. First of all, some important terms in their lives are explained, as well as some key events. Then we can see what a Jewish family faces, but also members of that race in general, on a daily basis, as well as how they had to differ from others. Then it was shown what the feelings that are present say about the characters, who are presented as members of the Jewish population. Then, the Vel d'Hiv raid is described, as well as the life of the Jews in the camp. We can see what they faced, what they were condemned to and how they coped with everything. In the end, the emphasis is placed on the symbols that are present in the novel, which carry some hidden message, that is revealed in this part of the research through examples and analysis.

Key words: Jews, concentration camp, Sarah, symbol, antisemitic measures, feeling, Nazism, Holocaust

Sara Nikolić

